

Дорошко М.С.*

ВПЛИВ «ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ» АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

У статті йдеться про можливі наслідки для держав пострадянського простору й, зокрема, України, політики «перезавантаження» відносин США з Російською Федерацією.

Ключові слова: перезавантаження, американсько-російські відносини, Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь, геополітичні інтереси, пострадянський простір.

В статье анализируются возможные последствия для государств постсоветского пространства, в частности, Украины, политики «перезагрузки» отношений США с Российской Федерацией.

Ключевые слова: перезагрузка, американо-российские отношения, Договор о сокращении стратегических наступательных вооружений, геополитические интересы, постсоветское пространство.

This article is about the possible consequences for the post-Soviet countries and Ukraine in particular, the «reload» policy of Russian - U.S. relations.

Key words: reload, Russian – U.S. relations, Strategic Arms Reduction Treaty START-1, geopolitical interests, the former Soviet Union, the post-Soviet space.

Поступова втрата США ролі монопольного лідера світового співтовариства і пов'язане з цим переструктурування геополітичного простору, а також світова фінансова криза 2008-2009 рр. і наступна рецесія поставили на порядок денний питання перегляду американською владою власної ролі у глобалізованому світі. Результатом цього процесу стали помітні зміни у зовнішній політиці США, що співпали з початком президентства Б.Обами: це передусім повернення до координації дій із західноєвропейськими союзниками та доброзичливіший тон у спілкуванні з КНР і Росією, з помірними мусульманськими країнами. Відповідно, значних змін зазнала й політика США щодо держав пострадянського простору, що стала наслідком реалізації політики так званого «перезавантаження» відносин США з Російською Федерацією, аналіз основних тенденцій та проміжних результатів якої, є предметом даної статті.

Передумови вироблення курсу на «перезавантаження» відносин США з Росією та наслідки її втілення для України й країн колишнього СРСР досліджуються відомими американськими політологами З. Бжезінським [1] і Г. Кіссінджером [2], українськими вченими В. Горбуліним і О. Литвиненком [3], Ю. Щербаком [4], Є. Камінським [5] та ін. Так, у серпні 2009 р. Збігнев Бжезінський у своїй статті «НАТО та безпека світу», надрукованій в «The New York Times», констатував, що США здають своє глобальне лідерство

* доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

країнам Азії, та зазначив, що для НАТО потрібна нова стратегія, довгостроковою метою якої повинно стати співробітництво з Російською Федерацією. На пострадянському просторі, що розглядається російською владою як зона особливих інтересів Росії, наслідки втілення цієї стратегії, як зазначає Ю. Щербак, відчуваються вже сьогодні [4].

Вперше про необхідність перезавантаження американсько-російських взаємин сказав у своїй промові на конференції з безпеки в Мюнхені у лютому 2009 р. віце-президент США Джо Байден. Однак деякі важливі моменти цієї промови залишилися поза увагою громадської думки. Зокрема в промові віце-президента в Мюнхені йшлося не тільки про «натиснення кнопки перезавантаження», але й містилися ноти застереження у тому сенсі, що «кожна європейська країна має право на участь в союзах, право на вибір свого шляху, зокрема у зв'язку з розширенням НАТО». Йшлося про те, що США будуватимуть свою політику, виходячи зі спільних з російськими інтересів, але разом з тим, пам'ятати «про наші відмінності, не відмовляючись від наших друзів і від наших цінностей» [6]. Сполучені Штати мають намір працювати з Росією в області контролю над озброєннями, але не визнають російських сфер впливу у так званому «близькому зарубіжжі» (на пострадянському просторі. – М.Д.), заявив помічник держсекретаря США Ден Фрід, що керує Євроазійським напрямом американської зовнішньої політики, в яку входить пострадянський простір. «США не визнають сфер впливу Росії і не визнають незалежності регіонів, що відкололися від Грузії, - Південної Осетії й Абхазії», - наголосив Фрід. Чи вповні, артикульований представниками чинної в США адміністрації курс, реалізується в практиці відносин з пострадянськими державами?

Провідні світові аналітики зазначають, що за всім цим галасом про «перезавантаження» відносин США й Росії стоїть тверезий і прагматичний розрахунок адміністрації Б. Обами, для якої добрі відносини з Росією є не самоціллю, а інструментом для реалізації пріоритетних завдань, таких як контроль над озброєннями, Іран і Афганістан. Результатом переговорів у сфері контролю над озброєннями став підписаний президентами США і Росії 8 квітня 2010 р. у Празі договір про обмеження стратегічних наступальних озброєнь, тобто у тій єдиній сфері, де зберігається з часів «холодної війни» паритет між двома країнами. Американська сторона сподівалася, що підписання договору СНО може сприяти співпраці США і Росії стосовно Ірану і Афганістану.

Ці сподівання співзвучні думкам, що їх озвучують американські експерти, які вважають, що військова перемога в Афганістані мало що дасть і що необхідна гнучкіша політика щодо противників нинішнього афганського уряду (серед яких не всі є закоренілими ісламськими фундаменталістами). Але найголовніше – в Афганістані мають здійснюватися соціально-політичне реформування суспільства, розбудова нації та держави, починаючи з боротьби з корупцією. Усе це, вочевидь, підтримується й офіційним Кремлем, але лише в тому випадку, якщо дії антиталібської коаліції в Афганістані не будуть йти врозріз з інтересами Російської Федерації у центральноазіатському регіоні. Зокрема йдеться про неприйнятність безпосередньої військової присутності сил коаліції в пострадянських країнах регіону. Показовим у цьому сенсі стали події навколо військової бази сил антитерористичної коаліції «Манас» у Киргизстані.

Авіабаза США в Манасі з самого початку існувала завдяки обмеженим економічним стимулам для Киргизстану. Спочатку американці домоглися згоди офіційного Бішкека на розміщення бази, оплачуючи адміністрації аеропорту «Манас», контрольованого першим президентом Киргизстану Аскарком Акаєвим і його оточенням, щоденні зльоти і посадки військових літаків за міжнародною таксою. За даними американського політолога Александра Кулі, в 2001-2005 рр. США виплатили сотні мільйонів доларів за допоміжні по-

слуги і заправку компаніям, які належали родичам Акаєва. Всі ці прибутки від бази не включалися до державного бюджету, а наступне розслідування ФБР довело, що гроші опинилися на офшорних рахунках Акаєвих. І це в період, коли Управління США з допомоги закордонним країнам офіційно фінансувало розвиток транспарентності і чесного державного управління в Киргизстані.

Після усунення Акаєва в березні 2005 р. новий президент Курманбек Бакієв зажадав підвищення орендної плати в сто разів - до 200 млн доларів на рік, а також компенсації за собів, привласнених режимом Акаєва. У липні 2006 р. після напружених переговорів сторони зійшлися на 150 млн дол. США за пакет прав на використання бази, що включало 18 млн дол. за оренду «Манасу» і цілу низку програм американської допомоги Киргизстану. При цьому владна команда Бакієва вимагала, щоб фінансування програм на кшталт демократизації і Корпусу миру не включалося в пакет «прав на використання бази», позаяк як і її попередники, користувалася наданими США коштами на власний розсуд.

2009 р. уряд Киргизстану спробував розірвати угоду з США щодо авіабази «Манас» після того, як Росія пообіцяла більшу винагороду за припинення функціонування авіабази. І це попри невиконання попередньої обіцянки Кремля надати уряду Киргизстану кредити на загальну суму 2 млрд дол. і фінансову допомогу у розмірі 150 млн дол. Пропозицією щодо «Манас», зауважив голова Central Asia-Caucasus Institute при університеті Джонса Хопкінса С. Фредерік Стар в інтерв'ю The New York Times, офіційна Москва дала зрозуміти, що не дозволить ігнорувати свої інтереси в так званому «ближньому зарубіжжі» [7]. Натомість уряду США Москва запропонувала здійснювати постачання силам анти-терористичної коаліції до Афганістану по її території. Реалізація цієї ідеї означатиме наділення Росії владою над коридором постачання військ коаліції.

Ситуація навколо авіабази «Манас» є ще одним підтвердженням прагнення Кремля створити ексклюзивну сферу впливу на території колишнього СРСР, включно з Кавказом і Центральною Азією. У зв'язку з чим дивує доволі стримана реакція США на події на Кавказі у серпні 2008 р. Напад Росії на Грузію - це не тільки серйозний виклик суверенітету Грузії, але й інтересам США у Закавказзі в цілому і в Азербайджані зокрема, позаяк саме через повітряний простір Азербайджану пролягає найочевидніша авіатраса до Афганістану із заходу. Свідченням недостатньої уваги нинішньої влади в США до інтересів своїх партнерів на пострадянському просторі є й незалучення Азербайджану і центральноазіатських держав до проектів з відновлення афганської інфраструктури і економіки. Як наслідок – залишення США за наполяганням влади Узбекистану військової бази США в Карші-Ханабад і невизначеність щодо подальшого перебування американської бази в Киргизстані.

Зазначимо також, що РФ не тільки сприяє ліквідації іноземних військових баз в країнах пострадянського простору, а й активно розбудовує власні. Так, в Абхазії розгорнуто авіаційне угруповання ВПС Росії у складі до 20 літаків, зокрема винищувачів Су-27, штурмовиків Су-25 і військово-транспортних літаків [8]. Крім того, за пропозицією влади Абхазії, в районі порту Очамчира планується облаштувати пункт базування кораблів Чорноморського флоту ВМФ Росії.

Але мабуть що найбільше політика «перезавантаження» відносин США з Росією відбилася на взаєминах офіційного Вашингтона з Україною. Стратегічний партнер адміністрації президента Дж. Буша-молодшого - Україна, що перебувала в кроці від отримання плану дій щодо членства в НАТО, опинившись на периферії зовнішньополітичних інтересів адміністрації Б. Обами, у березні-квітні 2010 р. здійснила стрімкий дрейф в обійми свого «старшого брата» - Росії. Про розширення НАТО на схід, яке у 2005-2009 рр. про-

пагували українцям, замість переозброєння українського війська сучасною технікою, можна забути. І через проголошення чинною владою в Україні позаблокового статусу і за самим фактом втрати інтересу США до цього процесу.

Зменшення участі США у загальноєвропейських справах, що дивним чином співпало з політикою «перезавантаження», автоматично підвищує роль Росії. Саме у цьому контексті можна оцінювати пропозицію французького президента Н. Саркозі, співавтора фактично проігнорованого Росією плану Саркозі-Медведева 2008 р. щодо урегулювання кризи в Південній Осетії, щодо нової схеми співробітництва у сфері економіки та безпеки між Європою та Росією під час зустрічі в жовтні 2010 р. в Довілі з російським президентом Д. Медведевим і німецьким канцлером А. Меркель. Йшлося про створення єдиної зони співробітництва у сфері економіки та безпеки, що дозволить зблизити Росію та Європу незалежно від Організації Північноатлантичного договору [8]. На практиці це означає поступове усунення США від участі у вирішенні проблем європейської безпеки. «Мені цікаво, з яких пір питання європейської безпеки стали чимось, що не повинне хвилювати Америку і вирішуватиметься між Європою та Росією? - запитував високопоставлений американський дипломат, який погодився розмовляти на умовах анонімності. - Після того як ми 70 років перебували в самому центрі європейської безпеки, дивно чути, що вона не має більше нас хвилювати» [9].

Між тим, серйозну ціну за політичну недалекоглядність заокеанських стратегів, на жаль, сплачувати доведеться Європі та Україні. Адже незабаром може трапитись так, що європейські політичні еліти виявляться розділеними на тих, хто потурає Кремлю, та тих, кому, можливо, доведеться познайомитись з «миролюбністю» російських генералів. Після російської агресії в Грузії у серпні 2008 року офіційний Брюссель словесно засудив дії російської сторони в Грузії, але це не стало на заваді поновленню «конструктивного діалогу» Росії й НАТО й наступному фактичному визнанню Заходом пріоритетного права контролю Росії на пострадянському просторі.

У самих США, бодай і під приводом президентської кампанії 2012 р., все частіше висловлюється теза про помилковість американської політики зближення з Росією, вважаючи це виявом зовнішньополітичної слабкості США. Про це, зокрема, заявляє один із кандидатів у президенти США від Республіканської партії Мітт Ромні [10]. На його думку, Обама не зумів дістати згоди Росії на серйозні санкції проти Ірану в обмін на відмову США від розміщення об'єктів протиракетної оборони в Польщі.

Іншим серйозним зовнішньополітичним прорахунком адміністрації Б. Обама, зазначає співробітник Центру стратегічних і міжнародних студій у Вашингтоні Янош Бугайські, стало те, «що адміністрація Обама пішла занадто далеко у питаннях розрядки з Росією в тому сенсі, що перестала звертати увагу на частину регіону між Росією та Євросоюзом» [11].

Частково експерт має рацію, при цьому, постає питання: чи не сприяла влада країн зазначеного простору втраті американського інтересу в регіоні? У зв'язку з цим варто згадати про те, що від самого початку розпаду СРСР і «соціалістичного табору» переможці у «холодній війні» з комунізмом усіляко сприяли приєднанню до європейської і євроатлантичної спільноти постсоціалістичним країнам Центрально-Східної Європи і окупованим Сталіним державам Балтії. Для цих країн перемога над комуністичною системою і Радянським Союзом стала спільним із Заходом здобутком. До решти пострадянських держав Захід поставився з прохолодою передусім тому, що в більшості з них зберегла владу номенклатура – стрижень комуністичного режиму. На відміну від підвладних колишній номенклатурі народів, на Заході не мали жодних ілюзій щодо їх псев-

додемократичної риторики. Тож для того щоб переконати переможців у «холодній війні» у власній геополітичній значущості, владній еліті країн СНД слід було, як зазначав Є. Камінський, «або стати, умовно кажучи, «в позу», обравши китайський чи в'єтнамський варіант суспільного розвитку, або ж безумовно виконувати вимоги, висунуті... Заходом» [5, с. 284]. Віддавши перевагу третьому шляху, в результаті якого в більшості країн СНД утвердились кланово-олігархічні авторитарні режими, лідери нових незалежних держав опинились поза грою, що їй ведуть світові потуги на «великій геополітичній шахівниці». Цей шлях, як показує досвід української влади з її зовнішньополітичними іграми на кшталт «багатовекторності» чи «позаблоковості», веде або в нікуди, або на століттями вторований шлях в обійми «старшого брата».

За таких обставин, Кремль не просто блокує будь-які євроінтеграційні плани України й інших учасників програми ЄС «Східне партнерство», а й наполегливо втягує їх до проєктів на кшталт Митного союзу чи Євразійського союзу. Як зазначає вищезгаданий Я. Бугайський, Росія «не може уявити собі Україну, яка посідає незалежне становище і передає частину свого суверенітету Брюсселю. Якщо Україна збирається поділитися суверенітетом, вона має поділитися ним із Москвою. Ось як Москва це бачить» [11]. Адже Митний союз в російському баченні – основа для нової інтеграції колишнього СРСР, оскільки механізм його функціонування перебиває його учасникам можливість проведення самостійної зовнішньої політики і робить політичну інтеграцію питанням часу.

Втягуючи Україну в Митний союз і Євразійський союз, російська влада реалізує кредо голови уряду РФ В. Путіна - відродження «великої Росії» – спадкоємиці традицій царської та радянської імперій. Водночас, у взаєминах країн ЄС, членом якого прагне стати й Україна, немає й натяку на те, що ми називаємо економічним чи політичним шантажем. Понад те, жоден європейський політик, не говорячи про уряди країн – членів ЄС, не виступає за розбудову «єдиної Великої» Німеччини, Польщі, Франції тощо і не виношує, на відміну від російських, планів включити населення сусідньої держави до якогось наднароду. Головне полягає в тому, що на відміну від СНД, СЕП чи Митного союзу, в яких Росія «тримає» контрольний пакет голосів, в ЄС усі країни-учасниці наділені рівними правами.

Тож обираючи магістральний напрям свого розвитку, влада пострадянських держав СНД має пам'ятати, що зовнішньополітична доктрина Росії щодо «близького зарубіжжя» є чіткою і незмінною: Росія вважає цей регіон сферою своїх життєвих інтересів і зберігає за собою право втручання у справи цих країн з метою «захисту інтересів російських громадян». Така собі своєрідна «доктрина Монро» або «доктрина Брежнєва» в сучасних умовах. Що це не марні слова, свідчить реальна російська політика в Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та інших регіонах колишнього СРСР. За таких умов, перед Україною, іншими країнами Співдружності постає дилема: або увійти в систему політичного, економічного та військового панування Росії, відмовляючись від обстоювання власних національних інтересів, або проводити політику дистанціювання від останньої.

У світлі сказаного особливо актуальними видаються слова відомого українського американіста Є. Камінського, який у своїй книзі «Світ переможців і переможених» писав: «Нинішнє керівництво Російської Федерації..., схоже, знову керується поділом світу на полюси протистояння, знаходячи у цьому підтримку громадськості своєї держави. Офіційні власті Російської Федерації, пропонуючи інтеграційну ідею для пострадянського простору, задалегідь цілком безоглядно розглядають свою державу, а у потенціалі і нове міждержавне формування, засобом зміцнення своїх позицій у доволі гострому політичному протистоянні із нинішнім світовим гегемоном – Сполученими Штатами. Вступаючи у реалізацію такого високою мірою сумнівного і небезпечного проєкту, його неросійські

учасники, вистраждавши свою незалежність, знову опиняються перед загрозою стати переможеними...» [5, с. 14].

Список використаних джерел

1. Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с.
2. Генри Киссинджер. США и Россия должны совместно разрабатывать систему ПРО против Ирана («The Christian Science Monitor», США) [Електронний ресурс] // <http://rus.ruvr.ru/2010/04/21/6696299.html>.
3. Горбулін В., Литвиненко О. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики і загрози // Дзеркало тижня. – 2009. – № 43. – 7-13 листопада.
4. Юрій Щербак. Американський маршрут. Як спектакль під назвою «перезавантаження» вплине на ситуацію у Східноєвропейському регіоні // День. – 2010. – 6 липня.
5. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
6. Росія не проти почати відносини з США з чистого аркуша [Електронний ресурс] // http://www.newsru.ua/world/08feb2009/po_novomu.html.
7. Interview: Moscow Indicates It Won't Be Ignored In The «Near Abroad» [Electronic Resource] // http://www.nutimes.com/cfr/world/slot2_20090211.html.
8. Росія розмістить в Абхазії свою авіабазу [Електронний ресурс] // <http://www.newsru.ua/world/30yan2009/abhazia.html>.
9. Стівен Ерлангер, Катрін Беннхольд. Нові ініціативи Саркозі. Французький президент збирається запропонувати Москві нову угоду // День. – 2010. – 5 жовтня.
10. Мітт Ромні назвав помилковим курс на зближення з Москвою // День. – 2011. – 31 січня.
11. Януш Бугайські: Ви повинні мати пан'європейську перспективу // День. – 2012. – 31 січня.